

PODSTAWOWE WARTOŚCI MŁODZIEŻY PRAWOSŁAWNEJ

BASIC VALUES OF THE ORTHODOX YOUTH

Rozprawy Społeczne, Nr 2 (VIII) 2014

Wiesław Romanowicz

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Romanowicz W., (2014) *Podstawowe wartości młodzieży prawosławnej*. Rozprawy Społeczne, 2 (VIII), s. 22-28

Streszczenie: W tym artykule zostanie przedstawiona ogólna charakterystyka wartości w ujęciu socjologicznym oraz będą zaprezentowane postawy młodzieży prawosławnej w Polsce wobec podstawowych wartości. Powyższe analizy zostaną przeprowadzone na podstawie materiału empirycznego zebranego wśród młodzieży z następujących miast – Hajnówki, Bielska Podlaskiego, Białegostoku i Siemiatycz. W badaniach wykorzystano zmodyfikowaną autorską ankietę anonimową, która zawierała ogólnie 48 pytań zamkniętych i otwartych. Badania zostały przeprowadzone w szkołach ponadgimnazjalnych na lekcjach wychowawczych. Badaniami audytoryjnymi objęto wszystkich obecnych w danym dniu w szkole uczniów wyznania prawosławnego z najstarszych klas. Z badań wynika, że młodzież deklaruje wysokie przywiązanie do zdrowia i wartości rodzinnych. Potwierdziło się przypuszczenie, że młodzież wierząca jest silniej ukierunkowana na tradycyjne wartości związane z rodziną, zdrowiem czy religią.

Słowa kluczowe: młodzież, wartości, społeczeństwo, przemiany

Summary: In the article herein there will be presented the general profile of the values in the context of sociology as well as the Polish Orthodox youth's attitude to the basic values. The foregoing analysis shall be made on the basis of empirical materials collected among youth from the following cities – Hajnówka, Bielsk Podlaski, Białystok and Siemiatycze. In the researches it was used a modified, authorial anonymous questionnaire that included generally 48 open and closed questions. The research was made during the general education classes at upper-secondary schools. The research include the answers of among all the upper grade Orthodox students which were present at school that day. The research shows that youth declare the strong commitment to health and family values. It was affirmed the assumption that young believers are stronger orientated towards the traditional values being in connection with family, health or religion.

Key words: youth, values, society, changes

Wstęp

Jednym z ważniejszych problemów jaki stawia sobie współczesna socjologia moralności jest próba określenia systemu aksjologicznego modernistycznych społeczeństw. Jest to zadanie bardzo trudne z uwagi na szeroki zakres zmian systemowych oraz przemian wartości i norm społecznych. Procesy społeczne, których obecnie doświadczamy angażują różne środowiska i kategorie społeczne. Swoistym probierzem zmian zachodzących we współczesnych społeczeństwach jest młodzież, która z jednej strony jest w samym centrum owych zmian, a z drugiej w niedalekiej przyszłości będzie kreatorem nowego ładu społecznego. W tym sensie systematycznie prowadzona refleksja nad wartościami współczesnej młodzieży jest potrzebna dla uchwycenia tempa, zakresu i kierunku przemian moralnych polskiego społeczeństwa.

W tym artykule zostanie przedstawiona ogólna charakterystyka wartości w ujęciu socjologicznym oraz będą zaprezentowane postawy młodzieży prawosławnej w Polsce wobec podstawowych war-

tości. Powyższe analizy zostaną przeprowadzone na podstawie materiału empirycznego zebranego wśród młodzieży ze szkół ponadgimnazjalnych

Wartości w ujęciu socjologicznym

W socjologicznych opisach charakteryzujących daną zbiorowość bardzo ważnym aspektem jest uzyskanie satysfakcjonującej wiedzy na temat funkcjonowania wartości w świadomości współczesnej młodzieży. Wyjaśnienie zarówno źródeł, jak i konsekwencji przemian wartości i norm społeczeństwa polskiego wymagają rozpatrywania ich w kontekście nakładających się i współoddziałujących na siebie procesów o różnym zasięgu terytorialnym i czasowym. Wartości są trudne do analizy i naukowego namysłu ponieważ często są wyidealizowane, oderwane od rzeczywistości, wynikają bardziej z poczucia obowiązku i świadomości istnienia ideałów. Osoba kierująca się wartościami może próbować osiągać pewne stany rzeczy odpowiadające swoim wartościom, ale częstym przypadkiem wydaje się sama ekspresja wartości, pokazanie, często przy narażeniu się na zewnętrzne konsekwencje, że oświadczenie pewne stany rzeczy uważa się za słuszne, „dawanie świadectwa” bez próby aktywnego wpłynięcia na kształt zewnętrznej rzeczywistości (Żółkowski 2002, s. 18).

Adres do korespondencji: Wiesław Romanowicz, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, ul. Sidorska 95/97, 21-500 Biała Podlaska, e-mail: romanowicz@poczta.onet.pl, tel. (83) 344-99-11

Idee określające, co uchodzi za ważne, wartościowe i pożądane, są podstawą każdej kultury. Te abstrakcyjne idee, czyli wartości, dają ludziom poczucie sensu i są dla nich drogowskazem w interakcjach ze światem społecznym. Wartości i normy różnych kultur ogromnie się różnią. Podczas gdy inne kultury wysoko cenią indywidualizm, inne mogą kłaść większy nacisk na potrzeby wspólne (Giddens 2004, s. 46).

Wartości moralne stoją u podstaw norm moralnych, uzasadniają je oraz często powołują je do funkcjonowania. Wartością - najogólniej zdefiniowaną przez J. Szczepańskiego - jest dowolny przedmiot materialny lub idealny, idea lub instytucja, przedmiot wyimaginowany lub rzeczywisty w stosunku do którego jednostki lub zbiorowości przyjmują postawę szacunku, przypisują mu ważną rolę w swoim życiu i dążenie do jego osiągnięcia odczuwają jako przymus (Szczepański 1970, s. 97).

Można również przyjąć, że wartości są to standardowe wzorce, które kierują postępowaniem jednostki, sposobem, w jaki podejmuje ona decyzje, rozwiązuje konflikty i stara się zaspokoić swoje potrzeby. Oprócz relatywizmu kulturowego na koncepcję wartości wpływają w znacznej mierze subiektywne preferencje. Wartości kierują podejściem jednostki do zagadnień społecznych, wpływają na postawy polityczne lub religijne, decydują o tym, w jaki sposób jednostka przedstawia siebie innym, ocenia i osądza postępowanie. Ogólną cechą wartości jest jej przedmiotowo-podmiotowy charakter. Wartość konstytuuje się dzięki podmiotowi, który ocenia podmiot jako wartość i odwrotnie nie można mówić o wartości bez przedmiotu, który oceniany jest przez podmiot. Pomiedzy badaczami moralności istnieje dysonans w kwestii sposobu istnienia wartości, a mianowicie jej zależności czy niezależności od świadomości ludzkiej. Zwolennicy koncepcji subiektywistycznych zakładają istnienie wartości, jako zależnych od świadomości człowieka, będących wytworem jego ocen. Nie istnieją wartości same w sobie, są one jedynie wtórnym produktem ludzkich doświadczeń. Z kolei według koncepcji obiektywistycznej wartości są niezależne od człowieka, urzeczywistniają się w jego życiu, ale są samodzielne w stosunku do ocen.

Według J. Mariańskiego, wartości mają zarówno subiektywny, jak i obiektywny charakter. Subiektywność wartości przejawia się w przeświadczeniu podmiotu, iż dany przedmiot wart jest jego starań i zaspokoi jego potrzeby. Obiektywność wartości zależy od potencjalnych i realnych właściwości danego obiektu, które posiada. Za przykład może służyć „wolność” jej subiektywna wartość przejawia się w przekonaniu, że jest ona w stanie zaspokoić wszelkie potrzeby człowieka związane z samorealizacją. Ujmując „wolność” w sensie obiektywnym oznacza ona brak przymusu, sytuację w której możemy dokonywać wyborów spośród wszystkich dostępnych możliwości. Z socjologicznego punktu widzenia wartości odnoszą się do elementarnych,

nadrzędnych i powszechnych ujęć celów podejmowanych w obrębie grup społecznych, kultury czy społeczeństwa. Mają charakter kulturowo relatywny i historycznie zmienny. Zarówno wartości i normy z nich wynikające są dla jednostki rodzajem wewnętrznego imperatywu, do którego przestrzegania i utrwalania są zmuszone (Mariański 2008, s. 334-335).

Za normatywnym porządkiem społeczeństwa stoją wartości, lecz nie są one źródłem powstawania norm. Wszystkie wartości implikują rzeczywistą hierarchię, opartą na koncepcji dobra lub tego, co najlepsze, podczas gdy z norm wynika tylko formalne optimum w postaci deontycznych potencjalności, takich jak obowiązek, zezwolenie, zakaz, które mogą nie tworzyć żadnej takiej hierarchii (Pharo 2008, s. 204).

Moralność jest zbiorem norm i wartości, których naruszanie jest mocno piętnowane przez zbiorowość, ponieważ dotyczą zasadniczych i uniwersalnych problemów pojawiających się w stosunkach międzyludzkich, których rozwiązanie nie jest obojętne dla obojga partnerów. Reguły moralne odnoszą się do takich obszarów życia, które bezpośrednio mają związek z istotnymi interesami innych ludzi. Dotyczą najbardziej fundamentalnych relacji między ludźmi, „regulują ruch” w tej przestrzeni międzyludzkiej, która powstaje jako efekt zbiorowego sposobu bytowania gatunku ludzkiego. Są najmocniejszym wyrazem społecznej natury człowieka. Z tego powodu mają też charakter najmniej konwencjonalny, wyrażają pewne wspólne ludziom imperatywy zbiorowego życia (Sztompka 2002 s. 271). Najczęściej w społeczeństwie przybierają formę konkretnych systemów etycznych, opartych na doktrynach filozoficznych, religijnych czy innych.

Wartości nadają podmiotom pierwotnym (jednostkom ludzkim) oraz wtórnym (różnym społeczeństwom) sens i identyczność. Są one najgłębiej zakorzenione w życiu jednostek i społeczności ludzkich, bardziej niż światopoglądy i ideologie społeczne, a co więcej, w znacznie mniejszym stopniu podlegają zmianom niż postawy i orientacje życiowe. Dlatego przede wszystkim wartości dostarczają motywacji i legitymizacji dla podejmowanych decyzji i działań. Najważniejsze z nich są dwa rodzaje, z których jeden dotyczy osoby ludzkiej (wartości ostateczne i codzienne), a drugi społeczności (wartości podstawowe). Przez te ostatnie rozumie się mniejszy lub większy wachlarz wartości akceptowanych przez wszystkich lub przynajmniej przez większość członków społeczności, w oparciu o które dochodzą oni do konsensu, dialogu oraz podejmują pozytywną kooperację dla dobra wspólnego (Piwowski 1996, s. 243).

W socjologicznej literaturze możemy jeszcze spotkać określenie wartości rodzimych. Przywołanie tego terminu jest celowe z uwagi na badaną zbiorowość, bowiem wykazano, że grupy etniczne są silnie przywiązane do wartości rodzimych, które krystalizują ich tożsamość oraz pozwalają zachować swoją

odmienność w środowisku społecznym. Według U. Kusio wartości rodzime pełnią fundamentalne funkcje dla trwałości grupy etnicznej, są konieczne do utrzymania wewnętrznej spójności. Wartość rodzima jest nadrzędna w stosunku do pozostałych, pełni silne funkcje identyfikacyjne, jej odrzucenie pociąga za sobą wykluczenie z grupy (Kusio 2009, s. 101).

Według A. Pawełczyńskiej możemy mówić o wartościach uniwersalnych i partykularnych. Te pierwsze związane są z założeniem istnienia dobra bezwzględnego, które istnieje poza historią i jest obecne w każdym społeczeństwie. Stąd wyodrębniamy wartości moralne i normy z nich wynikające spośród wszelkich innych wartości i norm regulujących w sposób nietrwały partykularne interesy ludzkich społeczeństw. Wtedy dobro nie jest włączone w historyczne mechanizmy przemian na równi z innymi nietrwałymi zjawiskami społecznymi. Zmienne układy społeczno-historyczne nie wywierają wpływu na treść wartości uznawanych powszechnie, mogą natomiast wpływać na niektóre sformułowania norm moralnych, wynikających z tych wartości. Na przykład taka wartość uniwersalna jak miłość bliźniego nie ulega zmianie, natomiast normy szczegółowe, wskazujące, jak tę wartość zrealizować, mogą być mniej lub bardziej rygorystyczne w zależności od warunków społeczno-ekonomicznych, w jakich człowiek żyje i działa (Pawełczyńska 2004, s. 73).

Stosunek młodzieży polskiej do wartości

Problemem orientacji wartościujących polską młodzież zajmowało się wielu socjologów. Systematyczne badania rozpoczął w latach sześćdziesiątych S. Nowak, który przeprowadził badania wśród warszawskiej młodzieży. Następnie H. Świda i Z. Kwieciński kontynuowali je w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Opublikowane wyniki badań ukazały pewną prawidłowość, która wskazywała, że dla ówczesnej młodzieży polskiej najważniejszymi wartościami była miłość, małżeństwo i rodzina. Młodzież preferowała tradycyjny, rodzinny styl życia oraz wybierała życie w kregu rodziny i przyjaciół niż angażowanie się w działalność społeczną czy polityczną.

W końcu lat osiemdziesiątych i w latach dziewięćdziesiątych oprócz wartości afiliacyjnych młodzież wysoko sobie ceniła status materialny. Jak podają J. Mariański i W. Zdaniewicz postawy młodzieży miały charakter kompromisowy, w których orientacje prospołeczne mieszały się egoistycznymi (Mariański, Zdaniewicz, 1991, s.17).

Obecne orientacje wartościujące współczesnej młodzieży polskiej warunkowane są różnorodnymi czynnikami. Z jednej strony tłumaczy się je wpływami stylu życia i kultury zachodnioeuropejskiej (w tym przypadku mowa głównie o lansowanych nastawieniach indywidualistycznych i konsumpcyjnych). Z drugiej zaś strony wyakcentowuje się negatywne znaczenie nowego typu barier i utrudnień, jakie młodzież napotyka na drodze do osiągnięcia aspiracji i celów osobistych, a które są związane z jej usytu-

owaniem w nie zawsze korzystnych dla startu życiowego układach społeczno-środowiskowych (przede wszystkim stratyfikacyjnych i rodzinnych). Wylansowane w nowej przestrzeni społecznej wzorce dynamicznego ukierunkowania się na osiągnięcie tzw. sukcesu życiowego, którego wyznacznikiem są wysoka pozycja zawodowa, materialna, wykształcenie i swoiście rozumiany prestiż społeczny, osiągnięte mogą być głównie dzięki zasobom kulturowym i materialnym rodziny. Stają się one dostępne przede wszystkim dla tej kategorii młodzieży, której rodziny dysponują odpowiednimi możliwościami (Wawro 2008, s. 117).

Według J. Mariańskiego zmiany w wartościach i normach moralnych dokonują się na skali od wartości powinności (obowiązku) do wartości samorozwojowych (samorealizacyjnych), często o charakterze indywidualistycznym. Aprobata wartości samorealizacyjnych wiąże się z próbami odchodzenia od tradycyjnych systemów etycznych (m.in. religijnych), wraz dążeniem do emancypacji, autonomizacji jednostki oraz krytyką wszelkich autorytetów. Upowszechniający się indywidualizm w swoich skrajnych postaciach oznacza, że nikt nie ma prawa przeczyć mojej prawdzie, moim wartościom i normom. Jeżeli coś jednostce odpowiada, to jest to jej prawdą, jej wartością, jej prawem. Wielu Polaków odchodzi od etyki mówiącej o trwałych i uniwersalnych kryteriach dobra i zła, ku etyce indywidualnego sumienia lub etyce sytuacyjnej. W konsekwencji wybory rzadko są określane ogólnymi zasadami i regułami, o tym, co jest dobre lub złe, decyduje każdy we własnym zakresie. Łatwo więc o permissywizm, relatywizm, a nawet nihilizm moralny. W działaniach wielu ludzi współczesnych trudno dostrzec bezpośredni związek z wartościami i normami bezwzględnymi (kategorycznymi). Im bardziej komplikuje się i różnicuje kontekst społeczno-kulturowy, tym bardziej zmiany w moralności są wyraźnie dostrzegane, a także przebiegają w sposób coraz bardziej kompleksowy, często o charakterze konfliktowym, prowadząc do destabilizacji ładu aksjonormatywnego w społeczeństwie. W sytuacji rozchwianych systemów wartości i norm, zwłaszcza ludzie młodzi czują się zagubieni i pozbawieni autorytetów, popadają w trudne do rozwiązania dylematy moralne (Mariański 2011, s. 206).

Człowiek jako jednostka i jako członek różnych grup społecznych jest ukierunkowany na poszukiwanie wartości. Odnajdywanie i doświadczenie tych wartości jest ważnym i niezbędnym źródłem kształtowania się poczucia sensu życia. Utrata tych wartości pociąga za sobą różnego rodzaju stresy, frustracje, obniżenie poziomu poczucia sensu życia lub nawet jego brak oraz zachwianie funkcjonowania w życiu społecznym. Sens życia jest kształtowany zarówno przez wartości o charakterze ogólnym, których realizacja rozciąga się w czasie, jak i przez wartości związane z celami doraźnymi, mniej wpływającymi na całościową organizację życia indywidualnego i zbiorowego. I jedno, i drugie stanowią motywacyjną przestrzeń działań (Mariański 2012, s. 165).

Materiał i metoda

W badaniach skoncentrowano się tylko jednej kategorii społecznej – młodzieży uczącej się w szkołach ponadgimnazjalnych w czterech miastach położonych na terenie województwa podlaskiego. Wybór miast był celowy z uwagi na zamieszkiwanie na tym terenie dużej liczby młodzieży prawosławnej. Były to następujące miasta: Siemiatycze, Bielsk Podlaski, Hajnówka i Białystok. Z uwagi na to, że dotychczas problematykę religijności młodzieży prawosławnej podnoszono w badaniach socjologicznych bardzo rzadko, postanowiono w kilku elementach porównać stanowisko młodzieży prawosławnej ze stanowiskiem młodzieży katolickiej. W badaniach wykorzystano częściowo zmodyfikowaną autorską ankietę anonimową z poprzednich badań, która zawierała ogólnie 48 pytań zamkniętych i otwartych. Badania zostały przeprowadzone w szkołach ponadgimnazjalnych, głównie na zajęciach tzw. godzinach wychowawczych przez odpowiednio poinstruowanych studentów socjologii. Czasokres jednej jednostki lekcyjnej w zupełności wystarczał na swobodne i niczym nieograniczone czasem, ani innymi przeszkodami wypełnienie przez respondentów kwestionariusza ankiety. Badania audytoryjnymi objęto wszystkich obecnych w danym dniu w szkole uczniów wyznania prawosławnego z najstarszych klas szkół ponadgimnazjalnych. Określenie przynależności wyznaniowej było zabiegiem stosunkowo łatwym z uwagi na fakt dostępności do deklaracji uczęszczania na lekcje religii, które odbywały się w szkołach.

W przypadku Siemiatycz, Bielska Podlaskiego i Hajnówki wybór typu szkoły był zabiegiem prostym, bowiem badania przeprowadzono w Zespołach Szkół ponadgimnazjalnych w których znajdują się Licea Ogólnokształcące, Technika i Zasadnicze Szkoły Zawodowe, tak się złożyło, że są to największe, a w przypadku Siemiatycz i Hajnówki jedyne tego typu ośrodki edukacyjne w tych miastach. Natomiast w Białymstoku losowo wybrano jedno Liceum Ogólnokształcące i jedno Technikum.

Badania przeprowadzono w drugiej połowie października 2012 roku. Ogólnie przebadano 441 osób, w tym w Siemiatyczach - 145, Bielsku Podlaskim - 131, Hajnówce - 103 i Białymstoku - 62. Generalnie młodzież chętnie brała udział w badaniach, tylko w kilku przypadkach poszczególni uczniowie z Białegostoku odmówili wzięcia udziału, nie podając przy tym racjonalnych uzasadnień.

Wśród respondentów 52, 6% stanowiły kobiety, a 47,4% mężczyźni. Z analizy naszych respondentów wynika, że największą grupę stanowi młodzież uczęszczająca do liceów – 61,7%, a najmniej liczną uczniowie zasadniczych szkół zawodowych – 6,4%. Pozostałych 31,9% to uczniowie techników. Ten układ w porównaniu z ogólną strukturą kształcenia w Polsce na tym poziomie nie jest w pełni zbieżny, bowiem praktycznie, co trzeci badany jest uczniem technikum. Taka sytuacja wynika z założeń metodologicznych bowiem podstawowym celem badań jest ich umiejscowienie w miastach o dużym nasyceniu ludności prawosławnej i koncentracja na przynależności respondentów do tej konfesji. Ten układ jest również konsekwencją losowości wyboru badanych.

Zestawienie miejsca zamieszkania informuje nas, że najwięcej badanych pochodzi ze wsi – 39%, natomiast 28,6% z miast średniej wielkości od 20 do 100 tys. mieszkańców, 19,7% z małych miast do 20 tys. mieszkańców, a 12,7% z miast dużych, których liczba mieszkańców przekracza 100 tys. Generalnie ten rozkład odpowiada strukturze regionu, bowiem województwo Podlaskie należy w Polsce do regionów rolniczych w którym przeważająca część ludności mieszka na wsi lub małych miastach. W tym regionie jedynie miasto Białystok liczy ponad 100 tys. mieszkańców.

Pomimo, że analizowany region nie należy do najbogatszych w Polsce mimo to respondenci stosunkowo optymistycznie ocenili swoją sytuację materialną. Bardzo dobrą sytuację materialną swojej rodziny deklarowało 14,1% badanej młodzieży, 46,7% jako dość dobrą, 32,2% jako przeciętną, a jedynie 7% informuje o złej sytuacji materialnej, w tym 1,6% jako o zdecydowanie złej.

Tabela 1. Waga poszczególnych wartości w opinii młodzieży prawosławnej (w %)

Wartość	Bardzo ważne	Ważne	Niezbyt ważne	W ogóle nie ważne	Trudno powiedzieć	Brak danych	Ogółem
Praca	46,0	46,3	4,5	0,9	1,8	0,5	100
Rodzina	88,9	8,6	0,7	1,1	0,2	0,5	100
Przyjaciele i znajomi	55,3	37,4	4,1	1,6	1,1	0,5	100
Czas wolny	39,0	39,7	17,7	2,3	0,9	0,5	100
Polityka	6,1	14,3	42,0	31,7	5,4	0,5	100
Religia	48,1	39,9	7,3	2,0	2,3	0,5	100
Zdrowie	80,7	14,7	2,3	1,1	0,7	0,5	100
Moralność	55,3	33,8	5,7	2,7	2,0	0,5	100
Dobra materialne	21,5	52,2	20,9	2,7	2,3	0,5	100

Źródło: Badania własne

Wyniki badań

W niniejszych badaniach przedstawiono respondentom listę dziewięciu wartości, które odpowiadały różnym potrzebom badanych. Zapytano młodzież: w jakim stopniu uważasz następujące sprawy za ważne w Twoim życiu? Za najbardziej ważną wartość w swoim życiu młodzież prawosławna uznała rodzinę. Trzeba zaznaczyć, że tylko 1,1% respondentów uznało tę wartość za nieważną, a 0,7% za mało ważną. Natomiast ważność rodziny uznaje 97,5% badanych z czego, aż 88,9% twierdzi, że jest to wartość bardzo ważna. Trzeba dodać, że w stopniu najwyższym rodzinę ceni młodzież z Bielska Podlaskiego – 90,8% i Białegostoku – 90,3%, a najmniej z Hajnówki – 84,5%. Charakterystyczne jest to, że kobiety o 4,5% bardziej od mężczyzn uważają rodzinę za bardzo ważny aspekt życia. Rodzinę w stopniu najwyższym ceni młodzież z liceów – 93,8%, a najmniejszym ze szkół zawodowych – 75%.

Stosunek do wiary wykazuje zależność na średnim poziomie ($V=0,349$, $p=0,000$) w kontekście uznania ważności rodziny. Rodzinę jako bardzo ważną wartość uznają respondenci: niezdecydowani ale przywiązani do tradycji religijnej – 94,0%, wierzący – 90,4%, głęboko wierzący – 84,6%, obojętni – 75% i niewierzący – 28,6%. Rodzina jest tradycyjną wartością w świadomości badanej młodzieży. Jest szczególnie ważna dla osób o tradycyjnym nastawieniu do życia i osób wierzących. Bardziej rodzinę cenią kobiety niż mężczyźni oraz młodzież z liceów. Z zestawienia powyższych danych możemy wnioskować, że rodzina w świadomości młodzieży prawosławnej w dalszym ciągu jest miejscem ważnym, w procesie kreowania poglądów na świat, wartości, norm i wzorów zachowań.

Należy zgodzić się z konkluzją J. Mariańskiego, który w kontekście przemian zachodzących we współczesnym świecie zauważa zmiany we współczesnej polskiej rodzinie, jednak nie są to zmiany fundamentalne. Pozostaje ona jednak w dalszym ciągu „filtrem społecznym” wychowania moralnego i religijnego, w którym dokonuje się przekaz wartości i norm oraz wzorów zachowań religijnych i moralnych, najwcześniejszym i najbardziej podstawowym środowiskiem wychowawczym (Mariański 2012, s. 248). W kontekście tych słów uznanie przez młodzież prawosławną ważności rodziny sugeruje, że procesy sekularyzacyjne w dużym stopniu nie dotknęły rodziny prawosławnej. Można sądzić, że w kontekście bycia mniejszością młodzież prawosławna opiera budowanie swojej tożsamości na rodzinie, jako przekazywaniu swojej kultury. Rodzina nie tylko jest najbliższym czy pierwszym środowiskiem człowieka, lecz jest także gwarantem ciągłości odrębności kultury. Ważność przypisana rodzinie przez młodzież ze szkół średnich, która wkracza w dorosłe życie i jest na etapie myślenia o swoich rodzinach wskazuje na wartości, którymi zamierza kierować się w przyszłości.

Zdrowie jest na drugim miejscu pod względem stopnia ważności spraw życiowych. W stopniu najwyższym zdrowie ceni 80,7% badanych. Największy odsetek respondentów, którzy tak twierdzą znajduje się w Siemiatyczach 83,4%, a najmniejszy w Hajnówce 75,7%. Zdrowie jest w ogóle nieważne dla 1,1% badanych. Natomiast zdrowie za bardzo ważny element życia uznaje 81,9% kobiet i 79,4% mężczyzn. W przypadku zmiennej, jaką jest sytuacja materialna badanych zróżnicowanie ma charakter liniowy, bowiem im lepsza sytuacja materialna tym wyższa ocena zdrowia jako wartości (bardzo dobra – 88,7%, dość dobra – 82,0%, przeciętna – 80,3%, raczej zła – 66,7%, zdecydowanie zła 28,6%), przy średniej zależności ($V=0,359$, $p=0,000$). Zdrowie jest bardzo ważną wartością w życiu wierzących – 86,3%, głęboko wierzących – 74,4%, niezdecydowanych – 71,4%, obojętnych – 70,0% i niewierzących – 28,6%. Powyższe zestawienie wykazało średnią zależność ($V=0,365$, $p=0,000$).

Młodzież wysoko sobie ceni przyjaciół i znajomych. Ogółem 55,6% uznaje przyjaciół i znajomych za bardzo ważnych w swoim życiu. Również w tym przypadku młodzież z Siemiatycz – 61,4% najwyższej uznaje tę wartość, natomiast młodzież z Białegostoku tylko w 48,4% uznaje przyjaciół i znajomych za bardzo ważnych. Najwyższą tę wartość uznają respondenci z liceów – 60,3%, a najniższą ze szkół zawodowych – 37,5%. Przyjaciele i znajomi są nieważni dla ogółu 1,6% młodzieży. Natomiast kobiety (63,8%) wyżej od mężczyzn (45,9%) cenią przyjaciół i znajomych ($V=0,222$, $p=0,000$).

Średnią zależność należy odnotować w kontekście sytuacji materialnej młodzieży ($V=0,323$, $p=0,000$). Zróżnicowanie w stosunku do tej wartości jest ogromne, najbardziej cenią przyjaciół i znajomych osoby najlepiej usytuowane materialnie – 74,2%, a najniższą będąc w zdecydowanie złej sytuacji materialnej – 14,3%. Natomiast ważność przyjaciół i znajomych bardziej podkreślają osoby głęboko wierzące (69,2%), niż niewierzące (14,3%) i w tym przypadku należy wykazać średni poziom zależności ($V=0,326$, $p=0,000$).

Za bardzo ważny aspekt życia 55,3% respondentów uznało moralność. W tym przypadku miasto praktycznie nie różnicuje badanych, ponieważ odchylenia od ogółu wynoszą do 1%. Natomiast moralność wyżej cenią mężczyźni (57,4%), niż kobiety (53,4%).

Moralność jest w ogóle nieważna dla 2,7% młodzieży prawosławnej. Dokładnie $\frac{3}{4}$ młodzieży uczącej się w zasadniczych szkołach zawodowych uznaje moralność za bardzo ważną wartość w swoim życiu. Podobne zdanie ma 59,6% młodzieży z liceów i 47,2% z techników. Moralność jako bardzo ważną wartość uznaje młodzież deklarująca przeciętną sytuację materialną – 67,6% i bardzo dobrą – 50% i dość dobrą – 50,5%. Moralność jest bardzo ważną wartością w życiu głęboko wierzących – 64,1% i wierzących – 56,7% i tylko dla 28,6% niewierzących. Na podstawie ostatniego zestawienia można zauważyć pewien związek między wiarą a moralnością. Należy sadzić,

że moralność w przypadku młodzieży wierzącej nie tylko ma większe znaczenie od pozostałej młodzieży, lecz może mieć również religijny rodowód.

Religia dla 48,1% badanych jest bardzo ważnym elementem życia. Takie stanowisko najczęściej wybiera młodzież z Białegostoku – 53,2%, a najmniej takie stanowisko prezentuje młodzież z Siemiatycz – 40,7%. W ogóle jest nieważna dla 2% respondentów. W kontekście płci należy zaznaczyć, że kobiety o 6,8% częściej niż mężczyźni uznają religię za bardzo ważną wartość w swoim życiu. Bardzo ważną wartością jest religia dla 75% młodzieży uczącej się w zasadniczych szkołach zawodowych i dla ok. 47% pozostałej młodzieży. Religię jako wartość w stopniu najwyższym uznaje młodzież będąca w najgorszej sytuacji materialnej – 85,7% i raczej złej sytuacji – 54,2% i tylko 44,4% w przeciętnej.

Natomiast nie dziwi fakt, że młodzież deklarująca się jako głęboko wierząca uznała religię za sprawę bardzo ważną – 82,1%. Natomiast najmniejszy odsetek badanych uznających religię za wartość występuje wśród obojętnych – 25,0%. Interesujące jest to, że 57,1% niewierzących uważa, że religia jest bardzo ważna w ich życiu.

Ogółem pracę jako bardzo ważną wartość uważa 46,0% badanych. Najwyżej pracę cenią respondenci z Białegostoku – 51,6%. Trzeba zaznaczyć, że ta wartość w najmniejszym stopniu jest przez młodzież odrzucana, ponieważ tylko 0,9% ogółu badanych uznało, że jest ona w ogóle nieważna w ich życiu. Mężczyźni (48,8%) częściej od kobiet (43,5%) uznają pracę za bardzo ważną. Charakterystyczne, że młodzież z techników (55,9%) bardziej niż młodzież z liceów (40,4%) i szkół zawodowych (37,5%) uznaje pracę za bardzo ważną wartość. Średnią zależność ($V=0,394$, $p=0,000$) należy odnotować w przypadku stopnia ważności pracy od sytuacji materialnej respondentów. Najwyżej pracę ceni młodzież będąca w bardzo dobrej sytuacji materialnej – 64,5%, a w najmniejszym stopniu – 14,3% młodzież deklarująca zdecydowanie złą sytuację materialną. Charakterystyczna jest postawa młodzieży będącej w najgorszej sytuacji materialnej, ponieważ ponad połowa -57,1% uznało że praca jest w ogóle nieważna w ich życiu. Przepuszczalnie słaby status materialny rodzin, młodzież utożsamia z pracą jako działalnością, która przynosi niewielkie dochody, stąd tak zdecydowanie negatywnie ocenia pracę jako wartości.

Najniższy wskaźnik ważności pracy występuje wśród niewierzących, ponieważ 14,3% z tej kategorii uznało pracę za bardzo ważną sprawę w życiu. Natomiast skrajnie odmienne stanowisko przedstawiają wierzący, których 51,2% uznaje pracę za bardzo ważną wartość przy zależności na poziomie $V=0,407$, $p=0,000$.

W hierarchii spraw bardzo ważnych tuż za pracą 39,0% młodzieży uznała czas wolny. Jest on w ogóle nieważny dla 2,3% badanych i nie stanowi zróżnicowania w kontekście konkretnego miasta. Mężczyźni wyżej o 6,5% w porównaniu z kobietami cenią czas wolny. Aż 50% uczniów ze szkół zawodowych uważa, że czas

wolny jest bardzo ważną wartością ich życia. Średnią zależność należy odnotować w kontekście sytuacji materialnej młodzieży ($V=0,321$, $p=0,000$). Najbardziej cenią czas wolny osoby najlepiej usytuowane materialnie – 69,4%, a najsłabiej będące w zdecydowanie złej sytuacji materialnej – 28,6% i raczej złej – 25,0%.

Stosunek do wiary również różnicuje badanych w kontekście czasu wolnego. Jako bardzo ważną wartość czas wolny uznało 25,6% młodzieży głęboko wierzącej, 40,9% wierzącej, 35,7% niezdecydowanej, 55,0% obojętnej religijnie, 28,6% niewierzącej, przy wyraźnej zależności ($V=0,281$, $p=0,000$).

Dobra materialne są bardzo ważne dla 21,5%, a ważne dla kolejnych 52,2%. Praktycznie co piąta osoba w znaczny sposób dystansuje się wobec dóbr materialnych, a 2,7% w ogóle je odrzuca. Charakterystyczne jest to, że tylko 12,9% młodzieży z Białegostoku twierdzi, że dobra materialne w ich życiu są bardzo ważne. Niewielką zależność ($V=0,194$, $p=0,002$) można wykazać w przypadku płci, bowiem dobra materialne za bardzo ważne uznaje 26,3% mężczyzn i 17,2% kobiet. Cenniejsze są dobra materialne uczniom z techników – 26,1%, niż młodzieży z zasadniczych szkół zawodowych – 25,0% i liceów – 18,8%. Najbardziej ceni dobra materialne młodzież będąca w złej sytuacji materialnej – 33,3%.

Zależność na średnim poziomie należy odnotować w kontekście deklarowanej przez młodzież wiary ($V=0,279$, $p=0,000$). Najmniejszą ważność dóbr materialnych deklaruje młodzież głęboko wierząca – 15,4%, a największy odsetek uznających dobra materialne za bardzo ważną sprawę jest wśród obojętnych – 35,0% i niewierzących – 28,6%.

Politykę jako wartością młodzieży jest w najmniejszym stopniu zainteresowana. Jest ona bardzo ważna dla 6,1%, natomiast 42,0% uważa, że jest niezbyt ważna, a 31,7% całkowicie eliminuje politykę ze swojego życia. Najbardziej dystansuje się od polityki młodzież z Siemiatycz, ponieważ tylko 2,8% uważa działalność polityczną za bardzo ważną. Ogólnie ważność polityki uznaje 4,3% kobiet i 8,1% mężczyzn. Typ szkoły w dużym stopniu różnicuje badanych. Największe znaczenie polityka ma w życiu 25% młodzieży zasadniczych szkół zawodowych, 10,6% uczniów techników i 2,9% liceów ($V=0,182$, $p=0,000$).

Zróżnicowany stosunek do polityki wykazuje młodzież w kontekście sytuacji materialnej, generalnie im gorsza sytuacja materialna tym wyższe znaczenie polityki w życiu badanych. Szczegółowo ten rozkład wygląda następująco: bardzo dobra sytuacja materialna – 6,5%, dość dobra – 2,4%, przeciętna – 6,3%, raczej zła – 12,5%, zdecydowanie zła 85,7%, przy słabej zależności ($V=0,247$, $p=0,000$). Polityka nie przedstawia dużej wartości dla wierzącej i głęboko wierzącej młodzieży, ponieważ w pierwszym przypadku tylko 3,1%, a w drugim 5,1% wskazało, że jest to bardzo ważny aspekt w ich życiu. Natomiast jest to istotna wartość w życiu niewierzących, gdyż 57,1% uznało politykę za ważną sprawę w swoim życiu (Romanowicz 2013, s.173-180).

Podsumowanie

Współczesna młodzież prawosławna funkcjonująca w specyficznej sytuacji religijnej społeczeństwa polskiego wykazuje wysoki stopień unifikacji postaw wobec wartości, które są również istotne dla ogółu społeczeństwa polskiego. Młodzież deklaruje wysokie przywiązanie do zdrowia i wartości rodzinnych. W mniejszym zakresie ceni religię, przyjaciół i znajomych czy moralność. Natomiast wyraźnie dystansuje się od polityki i w jakimś sensie realistycznie patrzy na dobra materialne. Powyższa analiza tylko w sposób ogólny pozwoliła ukazać postawy młodzieży wobec rzeczy czy idei ważnych dla niej, jednak generalnie można stwierdzić, że młodzież bardziej religijna jest silniej ukierunkowana na tradycyjne wartości związane z rodziną, zdrowiem czy wiarą. Potwierdza to tezę, że religia w świadomości badanych jest w dalszym ciągu nośnikiem i kreatorem uznawanych wartości. Z uwagi na ogólnikowy charakter wypowiedzi badanych trudno przesądzić na ile i jakim tempie w badanej społeczności zachodzą przemiany wartości i norm moralnych. Jesteśmy świadomi, że proces dorastania młodzieży nie zależy tylko od niej samej, z pewnością na ciągłość postaw będzie miało wpływ otoczenie społeczne i przemiany kulturowe społeczeństwa polskiego. Jako nowoczesne społeczeństwo pluralistyczne, które jest poddane procesom globalizacyjnym prawdopodobnie coraz bardziej będzie wpływało na kształtowanie się świadomości moralnej młodzieży prawosławnej, jej postaw i tożsamości. Należy przypuszczać, że te procesy zmiany świadomościowej w tej społeczności będą przebiegały wolniej niż młodzieży katolickiej, a uwarunkowanie to wynika z faktu bycia mniejszością. Młodzież prawosławna już od dzieciństwa, poprzez szkołę zmuszona była identyfikować siebie w kontekście inności i bycia innym. Prawdopodobnie ten czynnik będzie stymulował proces szybszego przystosowania się i bardziej świadomego określenia wartości w konfrontacji ze zmieniającymi się warunkami społeczno-kulturowymi.

Literatura:

1. Giddens A. (2004), *Socjologia*, PWN, Warszawa
2. Jasińska-Kania A., *Przekształcenia moralne w Polsce i w Europie* W: M. Marody (red.), *Wymiary życia społecznego*, Scholar, Warszawa.
3. Kiciński K. (2002), *Orientacje moralne społeczeństwa polskiego* W: J. Mariański (red.), *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*, WAM, Kraków.
4. Kusio U. (2009), *Wartości rodzime w procesie globalizacji*, W: J. Styk (red.), *Tradycja: wartości i przemiany*, UMCS, Lublin.
5. Mariański J. (2008), *Emigracja z Kościoła. Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych*, KUL, Lublin.
6. Mariański J. (2011), *Przemiany moralności polskich maturzystów w latach 1994-2009*. Studium socjologiczne, KUL, Lublin.
7. Mariański J. (2012), *Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży maturalnej – stabilność i zmiana*, Adam Marszałek, Toruń.
8. Pawełczyńska A. (2004), *Głowy hydry. O przewrotności współczesnego zła*, Test, Warszawa.
9. Pharo P. (2008), *Moralność a socjologia*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
10. Piwowarski W. (1996), *Socjologia religii*, RW KUL, Lublin.
11. Romanowicz W. (2013), *Świadomość religijna i moralna młodzieży prawosławnej*, Wyd. PSW, Biała Podlaska.
12. Szczepański J. (1970), *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa
13. Sztompka P. (2005), *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków.
14. Świda-Ziemba H. (2000), *Obraz świata i bycia w świecie*, PWN, Warszawa.
15. Wawro W. (2008), *Kierunki wartościowania młodzieży licealnej*, W: W. Wawro (red.) *Młodzież a kultura życia*, KUL, Lublin.
16. Żółkowski (2002), *Społeczno-kulturowy kontekst kondycji moralnej społeczeństwa polskiego* W: J. Mariański (red.), *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*, WAM, Kraków.